

СІМЕЙНЕ ПРАВО, ЖИТЛОВЕ ПРАВО

Василенко Ю.О.

студентка,

*Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЗАПОВІТ ПОДРУЖЖЯ

Проблеми правового регулювання майнових відносин у сім'ї завжди були об'єктом пильної уваги як законодавця, так і вчених.

З прийняттям Цивільного кодексу України у питанні регулювання майнових правовідносин громадян на випадок смерті з'явився новий, раніше не відомий вітчизняному законодавцю, особливий правовий інститут – заповіт подружжя (глава 85 «Спадкування за заповітом»). Відповідно до ст. 1243 ЦК України подружжю надано право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності [3]. Заповіт подружжя є новелою чинного ЦК та не був передбачений ЦК УРСР 1922 року та 1963 року, де імперативно встановлювалося складення виключно особистого заповіту.

Законодавець України запропонував у Цивільному кодексі України новий вид (підвид або різновид) заповіту – заповіт подружжя. Зрозуміло, що такий крок зумовлений не виключною новизною цього інституту у світовій практиці, а, навпаки, запозиченням його із цивільного законодавства інших держав, зокрема, Німеччини, де заповіт подружжя називають ще «Берлінським заповітом».

Головна особливість такого заповіту полягає в суб'єктному складі, оскільки скласти такий заповіт може лише подружжя, тобто чоловік та жінка, шлюб яких зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Встановлення судом режиму окремого проживання подружжя (ст. 119 Сімейного кодексу України) не є перешкодою для складення ними спільного заповіту, адже за правилом ст. 120 СК такий режим проживання не припиняє прав та обов'язків подружжя.

Оскільки спільний заповіт складається виключно щодо майна, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, кожен із подружжя має право окремо скласти заповіт щодо своєї особистої приватної власності.

Судова практика з приводу змісту заповіту подружжя неоднозначна. У переважній більшості випадків суди виходять із буквального тлумачення ст. 1243 ЦК та справедливо відзначають, що спільний заповіт може складатися виключно з приводу спільного сумісного майна подружжя.

На жаль, Цивільне законодавство та Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України не містять спеціальних положень стосовно посвідчення заповіту подружжя.

У разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті (ч. 2 ст. 1243 ЦК).

На нашу думку, норми спадкового права щодо заповіту подружжя в існуючому вигляді потребують доопрацювання з наступних підстав:

- спадкодавцю – одному з подружжя потрібно окремо скласти заповіт на майно, що знаходиться у його приватній власності і додатково щодо майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя;

- укладення заповіту подружжя, його скасування і зміна можуть постійно породжувати суперечки між подружжям, обмежувати волю одного або обох з подружжя та суперечити принципам спадкового права. Так, наприклад, якщо встановлено законодавче обмеження можливості зміни чи скасування заповіту після смерті одного з подружжя, то немає необхідності у встановленні заборони на відчуження спадкового майна. Тут логічніше було б встановити відкриття спадщини щодо заповіту подружжя одразу після смерті одного з подружжя.

Ще одним прикладом підстави для суперечок між подружжям з приводу їх спільного заповіту є бажання одного з подружжя виключити одного або кількох із спадкоємців з кола спадкоємців за заповітом і відмова від цього іншого з подружжя;

- виходячи зі змісту ст. 1243 ЦК, можна дійти висновку, що кожен з подружжя може розпорядитись виключно лише своєю часткою у спільному сумісному майні. Цим спростовується необхідність у існуванні інституту заповіту подружжя як способу розпорядження майном, що знаходиться в їх спільній сумісній власності;

- необхідність у існуванні заповіту подружжя не виключається існуванням альтернативних йому правочинів. Це, наприклад, може бути шлюбний договір, в якому особи можуть обговорити й умови розпорядження майном, котре знаходиться у спільній сумісній власності. Права одного з подружжя можуть бути захищені у заповіті іншого шляхом встановлення умови щодо утримання і проживання разом зі спадкоємцем того з подружжя, хто ще залишився живим. Альтернативи заповіту подружжя передбачено у ст. 1242 ЦК (вона має назву «Заповіт з умовою») та ст. 93 СК (має назву «Зміст шлюбного договору»). Спадкодавець у відповідності до положень статей 1237 та 1238 ЦК може у заповідальній відмові забезпечити право іншого з подружжя на користування майном, яке знаходилося у їх спільній сумісній власності;

- у ст. 1243 ЦК законодавець сам собі суперечить – у разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. А потім вказується, що на майно накладається заборона відчуження. Хоча

позитивний характер заборони відчуження майна полягає у тому, що захищаються майнові права спадкоємців, визначених у спільному заповіті;

– законодавчо не визначено питання про те, які правові наслідки виникнуть у разі, коли шлюб буде визнано недійсним після смерті одного з подружжя або зникнення когось з них безвісти. Разом з тим, існує думка, що визнання шлюбу недійсним у судовому порядку спричиняє втрату чинності заповіту подружжя [2, с. 96]. Цікавим у цьому сенсі є випадок, коли спадкодавця – одного з подружжя – визнано померлим у судовому порядку, але він з'явився після відкриття спадщини;

– небажаним, на нашу думку, наслідком складання заповіту подружжя є порушення права спадкоємців на відмову від спадщини у співвідношенні положень ч. 5 ст. 1273 ЦК (щодо безумовності і беззастережності відмови від спадщини) та ст. 1231 ЦК (щодо спадкування обов'язку відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, яка була завдана спадкодавцем), у випадку спричинення шкоди діями лише одного із подружжя-спадкодавців. Адже до спадкоємця переходять всі права і обов'язки обох із подружжя, і він не може відмовитись від відшкодування шкоди, завданої лише одним з них, як би це могло бути при складанні окремих заповітів кожним з подружжя.

Імплементация європейських норм в законодавство України значно покращить його, поверне обличчям до потреб кожної особистості. І, можливо, в найближчому майбутньому українські подружжя частіше будуть складати спільні заповіти, адже сьогодні статистика свідчить про те, що більшість подружніх пар посвідчують заповіти від кожного окремо, щоб уникнути в майбутньому спірних питань.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х тт./ [О.О. Кот, Т.В. Боднар, С.І. Шимон та ін.]; за відп. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – 1088 с.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року//Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
4. Бостон С.К., Гусарев С.Д., Пархоменко Н.М. та ін. Теорія держави і права: Навч. посіб. [С.К. Бостон, С.Д. Гусарев, Н.М. Пархоменко та ін.]. – Київ: Академія, 2013. – 348 с. (Серія «Альма Матер»)
5. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Електронний ресурс: <http://www.koob.ru/hobbes/>
6. Дзера О.В., Кузнецова Н.С., Луць В.В. та ін. Зобов'язальне право: теорія і практика. Навч. посіб. / [О.В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В.В. Луць та ін.]; за ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 912 с.
7. Проценко І.О. Види забезпечення належного виконання зобов'язань у цивільному праві України: єдність та диференціація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / І. О. Проценко; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2007. – 18 с.
8. Тополевський Р.Б. Регіональна система джерел права (на прикладі Європейської правової системи). Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2003.